

kršćanskim zajednicama, uključujući Solunjane, Efežane i Korinćane. Autor u radu proučava koje su se riječi koristile za *ljubav* u Starom i Novom zavjetu te ih tumači i objašnjava. Navodi važnije crkvene teologe koji su doprinijeli tumačenju navedenih pojmova, kao što su sveti Augustin, koji smatra da je ljubav dominantan čimbenik za razumijevanje moralnog života, te Toma Akvinski, koji nastavlja učenje sv. Augustina, te u svom djelu *Summa theologiae*, koristi pet izraza za *ljubav*. Autor objašnjava *ljubav* kao duhovnu pokretačku snagu, ali i navodi ulogu Djevice Marije u otajstvu spasenja te pojam emocija. Izdvaja *tekstove strasti* koji su tematizirali mučeništvo, raspeće, smrti i uskrsnuće Isusa Krista. U radu tumači pojmove fizičke i estetičke ljubavi.

Ivan Botica i Tomislav Galović u članku *Croatian Glagolitic notary service of Krk and Third notarial protocol of Jure Sormilić (1726- 1734). How we have edited this edition? (165-179)* prikazuju glagoljašku povijest otoka Krka, razvoj Hrvatskog glagoljskog notarijata te Treći notarski protokol Jurja Sormilića. Zbog glagoljice i glagoljaštva, otok Krk zauzima važno mjesto u hrvatskoj povijesti te najveći broj bibliografskih naslova glagoljice potječe s otoka Krka. U sklopu dugoročnog projekta Hrvatski glagoljski notarijat Krk – notarijat Dubašnice, nastoji se obraditi i objaviti cjelokupna notarska građa Dubašnice. Kako su dokumenti glagoljskih notara Dubašnice dragocjena, zanimljiva, ali i neobrađena građa, u radu se naglasak stavlja upravo na tu građu. Autori su ovim pristupom željeli ponuditi okvir za buduća izdavanja diplomatskog materijala na hrvatskom jeziku i glagoljici.

Smatram da je zbornika radova, *Papers and Proceedings of the Third Medieval Workshop in Rijeka*, koristan povjesničarima i svim ostalim znanstvenicima koji se zanimaju za teme srednjovjekovne povijesti, a koje još nisu istražene u potpunosti. Radovi osvjetljavaju neke aspekte srednjovjekovne hrvatske i ugarske povijesti, koji mogu poslužiti medievistima u njihovim daljnjim istraživanjima. Prednost zbornika je ta što je pisan engleskim jezikom i na taj je način dostupan širim znanstvenim krugovima na međunarodnoj razini. S obzirom na to da je pisan engleskim jezikom i da se radi o znanstvenim radovima koji uključuju složeniju strukturu pisanja, smatram da je zbornik primjeren za znanstvene krugove. Zbornik je dobro organiziran i smisleno podijeljen na dvije sekcije koje se odnose na proučavanje određenih povijesnih tema te na tumačenje povijesnih izvora. Svaki rad doprinosi stvaranju koherentne povijesne slike koja omogućava bolje razumijevanje povijesnih događaja i procesa navedenog razdoblja.

Monika Bereš

***Radovi Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, sv. 59, Zagreb – Zadar 2018., 598 str.**

Ovaj broj časopisa *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* sadrži ukupno trinaest izvornih znanstvenih radova, jedan pregledni, jedan stručni rad i tri prethodna priopćenja. Teme radova uglavnom se odnose na dalmatinsko područje, a obuhvaćaju vremenski okvir od antike do suvremenog doba. Na kraju časopisa nalazi se posebna rubrika sa šest prikaza (571-593).

Prvi članak nosi naslov *Glava Augusta iz Brinja u svom historijskom i arheološkom kontekstu* (1-19), a autori su mu Miroslav Glavičić i Nenad Cambi. Autorima je poticaj za pisanje ovoga

rada bio članak Borisa Olujića iz 2007. godine koji je podsjetio znanstvenu javnost na nalaz mramorne glave cara Augusta pronađene još 1965. godine. Nakon temeljitog opisa kipa, autori raspravljaju o ulozi Augusta u povijesti, kao i o kolekciji kipova koji su dosada pronađeni. Na temelju tih podataka određuju tip kipa i vremenski ga datiraju donoseći podatke o Augustovom pohodu na Ilirik. Na kraju rada nalaze se fotografije nalaza, rekonstrukcija Augustova lica te prikaz njegove vojne kampanje na prostoru Japoda, kao i satelitski snimak lokaliteta Humac kod Brinja.

Slijedi rad Ane Jordan Knežević *Prilog istraživanju liturgijskih ambijenata u crkvenoj arhitekturi sa zadarskog područja u ranokršćanskom i ranosrednjovjekovnom razdoblju* (21-52) u kojemu autorica govori o specifičnostima zadarskog područja po pitanju crkvene arhitekture i liturgijskih ambijenata u obrađivanom razdoblju. Započinje s prikazom bazilika iz 5. stoljeća na području Zadra i okolice (Nin, Muline na Ugljanu) uspoređujući njihovu unutrašnjost s drugim bazilikama toga doba te ističući važne dijelove njihove unutrašnjosti. Nadalje, predstavljaju se i sakralni objekti iz 6. stoljeća jednobrodnog tlocrta, kao i oni nastali u razdobljima predromanike i romanike.

Temom iz crkvene povijesti zadarskog područja bavi se i Zvezdan Strika u radu *Hagiografska baština ninske crkve i njezin odnos prema hagiografskoj tradiciji salonitansko-splitske crkve: sukobljavanje salonitansko-splitskog i ninskog biskupa oko uspostave metropolije u svjetlu povijesne i hagiografske literature* (53-114). Autor se na početku rada osvrće na izvore važne za hagiografsku povijest, kao i na događaje vezane uz crkvenu povijest i pojavu relikvija od 4. stoljeća nadalje. Okosnicu rada čine podatci o hagiografskoj baštini ninske crkve, a autor ističe da se razvoj kršćanskih struktura i hagiografske predaje u gradu Ninu i njegovu upravnom području može promatrati iz dvije perspektive: do dolaska Avara i Hrvata te poslije dolaska Avara i Hrvata kada se postepeno odvija njihovo pokrštavanje. Detaljnije se opisuju kultovi sv. Anselma, sv. Ambroza i djevice Marcele na kojima se temelji ninska hagiografska baština.

Dejan Filipčić bavi se numizmatičkom temom u radu *Neki aspekti i problemi u razmatranju skupnog nalaza 2000 srebrenih kovanica kralja Kolomana iz Donjih Lepura* (115-123). Koncem 19. stoljeća na spomenutom je lokalitetu pronađena zbirka kovanica za koju se smatralo da je potekla od Kolomana, u vrijeme njegova posjeta Dalmaciji 1102. ili 1105. godine. Autor pokušava osporiti dosadašnja saznanja o ovome nalazu, poput broja pronađenih kovanica za koje smatra da nije mogao biti procijenjen zbog propadanja i kemijskih reakcija čime daje drugačiji pogled na tezauriranje ovog nalaza.

Slijedi rad *Andrija Jamometić (1420./25. – 1484.)*, diplomat i zagovornik obnove crkvenih struktura (125-142) autora Mate Mikičića u kojem se prikazuje život dominikanca koji je obnašao dužnost diplomata cara Fridriha III, kao i nadbiskupa Krajinske crkve. U središtu pažnje nalazi se Jamometićeva reformatorska uloga, a reforme koje je on predlagao bit će priznate tek na Tridentskom saboru šezdesetak godina poslije njegove smrti.

Još jednu temu iz crkvene povijesti donosi Ivna Anzulović u radu *Crkva sv. Kate i franjevački samostan u Novigradu od osnutka krajem 14. do uništenja krajem 16. stoljeća* (143-171). Crkvu i samostan izgradili su krbavski knezovi braća Butko i Toma, na početku je pripadao Bosanskoj, a kasnije Dalmatinskoj vikariji. Autorica donosi detaljan opis crkve i samostana, kao i pregled njezine povijesti od osnutka do uništenja, a obrađuju se i ostali samostani na zadarskom području. U istraživanju su korišteni razni izvori, među kojima se posebno ističu oporuke zadarske vlastele koje svjedoče o zadnjim desetljećima postojanja samostana. Posebnu vrijednost radu daje prilog, isprava splitskog nadbiskupa Andrije Benzona Gvalde iz 1394. u latinskom originalu i hrvatskom prijevodu.

Ilija Lalošević bavi se lazaretima na području Boke Kotorske od 1420. do 1797. godine (*Mletački lazareti Boke Kotorske, 173-189*) te po prvi put sistematizira sva dosadašnja saznanja o navedenoj temi. Autor postojeće podatke upotpunjuje planovima iz mletačkih arhiva, kao i povijesnim podacima koje dodatno analizira te uspoređuje sa sačuvanim objektima, odnosno njihovim arheološkim i arhitektonskim ostacima. Na kraju rada nalaze se preslike planova lazareta Kotor, na Toploj i u Meljinama iz Državnog arhiva u Veneciji, kao i novije fotografije lazareta.

Slijedi rad Zdenka Dundovića *Pokršteni Turci u Zadru u 17. stoljeću prema maticama krštenih katedralne župe sv. Stošije* (191-221). Autor je svoje istraživanje proveo na temelju upisa pokrštenih Turaka u maticama krštenih katedralne župe Sv. Stošije u Zadru tijekom 17. stoljeća, odnosno matičnih knjiga krštenih za razdoblje od 1600. do 1700. godine. Rad se bavi i problemom trgovine robljem u 17. stoljeću u dalmatinskim komunama i turskim robovima u mletačkim vojnim postrojbama, kao i njihovim gospodarima. Posebna je pažnja posvećena utjecaju sakramentalnog čina krštenja na daljnju sudbinu Turaka.

U radu pod nazivom *Glagoljski libar propovijedi olipskog kapelana don Šime Radova iz 18. stoljeća* (223-250) pokušava se identificirati autor knjige propovijedi pisane od 1736. do 1778. godine koji se čuva u Arhivu Zadarske nadbiskupije. Uz pomoć usporedbe rukopisa autorica Grozdana Franov-Živković potvrđuje pretpostavku da se radi o olipskom svećeniku don Šimi Radovu te u radu donosi njegov životopis. Detaljno se analizira *Glagoljski libar propovijedi* i prikazuje njegovo trenutno stanje te se posebna pažnja posvećuje zanimljivoj molitvi protiv vještica *Suproč Višticam* koju je napisao don Šime Radov.

Nikola Markulin bavi se vojnom organizacijom na području Dalmacije u radu *Mletačka organizacija tertorijalnih vojnih postrojbi u Dalmaciji od 1684. do 1718. godine* (251-287). Na temelju izvorne građe i spisa nastalih djelovanjem mletačke vojne administracije u Dalmaciji autor analizira razdoblje od početka Morejskog rata (1684.) do konca Drugog Morejskog rata (1718.). Autor ističe da je Mletačka Republika teritorijalnu vojnu organizaciju u Dalmaciji i Boki ustrojila po uzoru na svoje talijanske kopnene posjede te da se usporedno koristila i profesionalna vojska i teritorijalna milicija što je bilo karakteristično za Europu toga vremena.

Nastavljajući se na prijašnji rad, autorice Lovorka Čoralić i Maja Katušić bave se biografskom poviješću mletačkog podanika u radu *Jerolim Smeća – pukovnik mletačkih prekomorskih pješćkih postrojbi (druga polovica 18. stoljeća)* (289-314). Na temelju izvora iz državnih arhiva Venecije i Zadra, posebice popisa unovačenih i spisa generalnih providura, autorice prvotno opisuju mletačke prekomorske jedinice s posebnim naglaskom na istaknute pojedince unovačene na području Boke Kotorske, odakle je potjecao i Smeća, a potom analiziraju obitelj i individuu Jerolima Smeću, kasnijeg visokog časnika u postrojbama *Fanti Oltramarini* u drugoj polovici 18. stoljeća. Posebno su zanimljivi grafikoni koji prikazuju zavičajnu strukturu ukupnog vojnog ljudstva Smećine satnije 1765., 1773. i 1794. godine.

Školskom poviješću na prelasku s 19. na 20. stoljeće bavi se Šime Ljubičić u radu *Skupštine učitelja zadarskog kotara od 1873. do 1914. godine* (315-353). Analizirajući izvornu znanstvenu građu i periodiku iz navedenog razdoblja autor donosi pregled tema s učiteljskih skupština, od onih općenitih, poput školskih predmeta i ponašanja i usavršavanja učitelja, do specifičnih za ono doba (problem alkoholizma, emigracije, higijene, odnosa svećenika i učitelja i slično). Na kraju rada nalazi se nekoliko priloga vezanih uz Kotarsko školsko vijeće u obrađivanom razdoblju.

O povijesti Zadra iz druge perspektive piše Vedrana Jović Gazić u radu *Nalazi ljekarničkog stakla sa zadarske Kalelarge uz napomene o djelovanju zadarskih ljekarni krajem XIX. stoljeća* (355-384). Autorica analizira skupinu ambalažnih ljekarničkih bočica s kraja 19. stoljeća pronađenih u središtu Zadra kao, kako ističe, materijalno svjedočanstvo protoka i uporabe konkretnih proizvoda u zadarskoj svakodnevici na prijelazu stoljeća. U radu se prikazuje povijest ljekarstva u Zadru tijekom 19. stoljeća, analizira se sadržaj bočica, ali i tehnologija njihove izrade. Rad nudi i katalog pronađenih predmeta, njihovu grafičku rekonstrukciju, kao i brojne druge priloge.

Isto razdoblje obrađuju i suautori Robert Bacalja i Katarina Ivon (*Hrvatsko-srpski odnosi na stranicama Crvene Hrvatske*, 385-406). Na temelju političkih priloga objavljenih u dubrovačkom pravaškom listu *Crvena Hrvatska* (1891.-1914.) autori analiziraju hrvatsko-srpske odnose koje dijele u dvije ključne faze, od pokretanja lista 1891. do 1899. godine, kada je zabilježeno suprostavljanje i negiranje, te od 1903. kada slijedi postupno približavanje. Istaknuto je i posebno analizirano djelovanje Frane Supila kao pokretača i glavnog polemičara lista, kao i frakcijsko pokretanje *Prave Crvene Hrvatske* 1905. godine.

Slijedi rad Tihomira Rajčića *Problem uloge Kraljevine Srbije u sarajevskom atentatu i izbijanju Prvog svjetskog rata* (407-435) u kojem se, na temelju djelovanja beogradske obavještajne mreže u Bosni i Hercegovini, vladine organizacije "Narodna odbrana", organizacije "Crna ruka", ali i organizacije "Mlada Bosna", pokušava odrediti uloga Kraljevine Srbije u događaju koji je potaknuo Prvi svjetski rat. Autor analizira dosadašnju literaturu vezanu uz temu i donosi kratak pregled političke situacije Kraljevine Srbije na početku stoljeća. Posebna pažnja posvećena je motivima za atentat što se dovodi u vezu s mogućom razinom odgovornosti Kraljevine.

Na temelju izvornih arhivskih dokumenata, onodobnog tiska i odabrane literature Ante Gverić piše rad *Hrvatsko-talijanski odnosi u Zadru u vrijeme raspada Austro-Ugarske Monarhije i talijanske okupacije* (1918. – 1920.) (437-466). Rad je podijeljen u tri dijela. U prvom se dijelu analiziraju odnosi Hrvata i Talijana u okruženju Austro-Ugarske Monarhije, u drugom spomenuti odnosi tijekom raspada Monarhije i neposrednog poraća za vrijeme talijanske okupacije, a u trećem tijekom dvogodišnjih mirovnih pregovora i uređenja granica između Italije i Kraljevine SHS. Autor zaključuje da je Zadar u to doba doživio drastičnu društveno-političku transformaciju što je utjecalo na formiranje takozvanog *zadarskog identiteta*.

Suvremenom poviješću bavi se i rad *Djelovanje hrvatskog kulturnog društva Napredak na području Dalmacije* (1925. – 1949.) (467-523). Autori Zdravko Matić i Frano Stojić na temelju neobjavljene arhivske građe i malobrojne literature prikazuju djelatnost, ulogu i značaj Hrvatskog kulturnog društva Napredak iz Sarajeva na području Dalmacije od njihova osnivanja do prestanka rada. Prikazuje se kronologija osnutka podružnica na navedenom području te se ističe da je Društvo bilo aktivno čak i ratno doba, no njegova je uloga slabila nakon završetka rata da bi 1950. godine bilo u potpunosti ugašeno. Na kraju rada nalazi se prikaz svih podružnica Napretka u Dalmaciji s kronologijom njihova djelovanja.

Posljednji članak u ovim Radovima posvećen je povijesti Bosavske Posavine u Domovinskom ratu, *Napad vojske Republike Srpske na oraško područje: operacija "Plamen 95"* (525-569) Tade Oršolića. U radu se na temelju raznih hrvatskih arhivskih izvora i izjava sudionika pokušava rekonstruirati sukob između vojske Republike Srpske i Hrvatskog vijeća obrane od 5. svibnja do 12. lipnja 1995. na Zbornom području Orašje. Ovaj sukob autor smatra ključnim u obrani oraško-šamačko-domaljevačkog teritorija na samom kraju rata.

Ovaj broj *Radova Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* donosi znatan broj novih i vrijednih članaka koji predstavljaju važan doprinos kako hrvatskoj, tako i europskoj povijesti.

Dragana Balić

Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, sv. 56, br. 1-2, Dubrovnik 2018., 805 str.

Izdanjem pedeset i šestog sveska *Analna za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* hrvatska je akademska i povjesničarska zajednica obogaćena još jednom vrijednom i opsežnom serijskom publikacijom, čime se nastavila dugogodišnja tradicija objavljivanja znanstvenih radova iz povijesti šireg dubrovačkog područja (a već šestu godinu za redom u dva broja), dosljedno doprinoseći kvaliteti hrvatske historiografije, čemu svjedoči i broj od čak devetnaest u ovom broju objavljenih izvornih znanstvenih radova.

Prvi prilog, pod naslovom *Arheološko istraživanje ispod mosta od Pila u Dubrovniku* (1-42), rezultat je istraživanja dviju autorica, Nikoline Topić i Branke Milošević, te pruža uvid u slojevitost arheološkog materijala koji je nastajao na tom lokalitetu od kasnog srednjeg vijeka do početka 20. stoljeća. Temeljeći se većim dijelom na arheološkom istraživanju provedenom 2014. i 2015. godine, autorice su ustanovile slijed zasipanja jarka te provenijenciju nalaza, od kojih među najbrojnije spadaju koštani i keramički predmeti te kamena građa. Rad u prvoj liniji donosi vrijedan pregled arheološkog istraživanja i restauratorskog zahvata na mostu od Pila te opširan prilog koji uključuje fotografije lokaliteta prije i poslije zahvata, arheološke sonde te prikazuje sedamdesetak iskopanih predmeta.

Kronološki najraniju temu u ovome svesku obradila je Nella Lonza u radu pod naslovom *Mletačka vlast nad Dubrovnikom u ranom 13. stoljeću i "zakupno kneštvo" Giovannija Dandola (oko 1209-1235)* (43-86). Autorica donosi detaljan uvid u karakter mletačke vlasti u Dubrovniku tijekom prve polovice 13. stoljeća te analizira položaj i funkciju kneza. Osim političke i ekonomske pozadine kneza Giovannija Dandola, u radu je pojašnjen široki politički i društveni kontekst koji je uvjetovao tadašnje prilike u Dubrovniku. Time autorica stiče čvrstu podlogu za reviziju postojećeg stajališta da su dva ugovora s Venecijom između 1232. i 1236. godine nastala nakon ugušene dubrovačke bune, te argumentira kako do iste nije niti došlo.

Sljedeći članak pod naslovom *Zatvaranje dubrovačkog plemstva i vijeća u političkom i društvenom kontekstu 13. i 14. stoljeća* (87-116), rad je Zdenke Janeković Römer i problematizira dugotrajan proces zatvaranja komunalnog plemstva i Velikog vijeća, posebno vidljiv u ovom razdoblju. Pritom je naglasak stavljen na oblike legitimacije moći od strane dubrovačkog patricijata, vidljive kroz stvaranje plemićkih rodova počevši od 12. stoljeća, te modele preuzete od mletačke *serrate* u procesu zatvaranja Velikog vijeća. Autorica zaključuje kako je jaki kolektivni identitet i ideologija dubrovačkog patricijata, stasala u ovome ključnom razdoblju za politički ustroj Dubrovačke Republike, slično kao i u Veneciji, igrala važnu ulogu u relativnoj stabilnosti patricijskog monopola na vlast sve do kraja njenog postojanja.

Svojim radom *Religijski diskurs o djevičanstvu u Istoriji od Dijane Mavra Vetranovića* (117-146), Dubravka Dulibić-Paljar donosi književno-historijsku analizu Vetranovićevog djela, s osvrtom na suvremenu problematizaciju teme ženskog djevičanstva. Pastoralna *Istorija od*